

Autobiografie între două Europe

Timp de aproape o jumătate de secol orice autobiografie – termen consacrat pentru ceva între interogatoriu și curriculum vitae, în care trebuia menționată originea proletară sau burgheză („sănătoasă” sau „nesănătoasă”, în limbajul epocii), apartenența politică a rudelor (mamă, tată, frați, surori, mătuși, unchi, bunici) la un alt partid decât cel comunist etc – orice autobiografie era împărțită în două secțiuni: înainte de 23 august 1944 și după 23 august 1944 (data intrării Armatei Roșii în România). Ei bine, în ultimii ani lucrurile s-au schimbat: data împărțirii vieții noastre în două secțiuni nu mai este 23 august 1944, ci 22 decembrie 1989 (data fugii lui Ceaușescu).

Deci, înainte de 22 decembrie 1989, eu eram un scriitor care avea 19 cărți publicate, două în sertar, trei interdicții de semnătură și o singură obsesie: să scrie ceea ce crede și să încerce să publice ceea ce a scris. A scrie era simplu. A publica era mult mai dificil. „A fi interzis” sau „a avea interdicție de semnătură” însemna că numele tău nu mai putea apărea nici în ziare, nici pe coperta vreunei cărți, nici chiar să fie citat în textul altcuiva. Pentru prima oară eu am fost interzisă pur și simplu pentru că tatăl meu era în închisoare, de celelalte două dați din cauza propriilor mele poeme: Prima interdicție a durat 4 ani, cea de a treia ar fi fost probabil definitivă, dacă n-ar fi fost întreruptă de evenimentele din decembrie '89. Eram deci autorul a 19 cărți, dar pentru publicul român (și, îndrăznesc să spun, chiar pentru poporul român) eram nu numai autorul cărților mele, ci și, mai

ales, autorul tăcerilor mele. Pentru că printre cărți au existat interdicțiile. Astfel, înainte chiar de a fi cunoscută ca scriitor (prima interdicție a intervenit după debutul cu două poezii în revista *Tribuna din Cluj*) am devenit cunoscută ca scriitor interzis. Mai târziu, cea de a treia interdicție interzicea nu numai cărțile mele noi, ci și prezența în bibliotecă a cărților publicate înainte. Era o interdicție nu numai pentru viitor, ci și pentru trecut. Într-o societate în care singura materie primă nedeficitară era minciuna și singura realitate aparatul represiv, cel mai mic adevăr pronunțat devenea politic pentru că era o formă de libertate.

În ceea ce mă privește, aceste interdicții au transformat, aproape fără voia mea, simbolul scriitorului care se încapățâna să spună adevărul, care eram de decenii, într-un simbol politic. Acest simbol au încercat să-l manipuleze conducătorii de după 22 decembrie 1989 propunându-mi să devin vice-președinte al Frontului Salvării Naționale, adică a țării. Și când am refuzat, fără măcar să le înțeleg din prima clipă motivele, doar din bun simț, am devenit dușmanul noii puteri, așa cum fusesem al celei de dinaintea ei. De fapt, a fi liber se dovedea mult mai complicat decât a nu fi liber.

Decenii la rând, libertatea fusese pentru noi replica pe care reușeam, sau nu, să o dăm terorii și, odată teroarea dispărută, ne-am dat seama cu spaimă că de fapt nu știam ce înseamnă să fii liber. Este mai ușor să definești noțiunile prin contradicție cu opusul lor decât investindu-le cu un conținut autonom. Românii sunt astăzi un popor care, fără să fi avut răgazul să-și revină după o jumătate de secol de

teroare comunistă, descoperă spaima în fața unui capitalism sălbatec structurat de corupție și dominat de aceeași minoritate socială reciclată politic, care se sprijină pe vechile rețele și relații de putere. Ceea ce creează sentimentul neliniștitor că schimbarea nu e decât o stratagemă de a inventa mai răul pentru a lăsa răul neschimbat. Iar această remarcă este valabilă și pentru celelalte popoare din Est.

Vorbesc de „popoare din Est” pentru că mi se pare evident că, în fapt, continuă să existe două Europe: una, occidentală, care timp de secole a ignorat cu superbie ceea ce se petrecea la câteva sute de kilometri dincolo de frontierele sale și care încă se mai întreabă cum se numesc țările baltice și dacă Budapesta este capitala României sau a Ungariei; și cealaltă, orientală, care a visat mereu să îi semene celei dintâi, idealizând-o tocmai pentru că îi era inaccesibilă. Cele două părți și-au rămas la fel de necunoscute una alteia, chiar dacă necunoașterea ține în primul caz de subestimare și în cel de al doilea de supraestimare. În timpul descoperirii reciproce, ocazionată de integrarea europeană, decepția este un risc major, mai ales pentru cei ce înaintează de la Est spre Vest. Mi se pare, de altfel, esențial ca acest proces de integrare să unească nu numai strategiile economice și diplomatice, dar și obsesiile. Și să nu uităm că Europa de Est aduce occidentului suferința pe care a trăit-o, ca pe o zestre care se adaugă patrimoniului comun european. În timp ce Occidentul a adus Europei de Est drepturile omului.

În acest sens, unul dintre paradoxurile integrării europene (care nu este decât o parte a mondializării) este că în timp ce reunificarea

continentului este mai presus de toate o difuzare a libertății de la Vest spre Est, spiritualizarea acestei libertăți poate să înainteze dinspre Est spre Vest. Printre cauzele și explicațiile acestui fenomen, două sunt cele mai importante: pe de o parte precaritatea sau chiar absența libertății timp de decenii au dat un plus de substanță și de responsabilitate redescoperirii ei, iar, pe de altă parte, patrimoniul suferinței a șters diferența dintre estetic și etic, dintre morală și artă. Pentru că o jumătate de secol *a fi liber* n-a fost în Est o consecință a legii, ci un risc și un talent, un talent care uneori se confunda chiar cu talentul literar.

Așa se explică faptul că în ultimii 20 de ani principala mea operă nu a fost literatura pe care am continuat să o scriu, ci primul *Memorial al Victimelor Comunismului* din lume, un mare muzeu (de mai mult de 50 de săli) realizat sub egida Consiliului Europei într-o veche închisoare stalinistă din România.

Pentru că cea mai mare victorie a comunismului – o victorie a cărei importanță a fost descoperită dramatic după 1989 – a fost crearea omului fără memorie, a omului nou, cu creierul spălat, care nu trebuia să-și amintească nici cine a fost, nici ce a avut, nici ce a făcut înainte de comunism. Memoria este o formă de adevăr și trebuia distrusă pentru a distruge sau manipula adevărul. Deconstrucția memoriei – crimă în egală măsură contra naturii și contra istoriei – este opera primordială a comunismului.

Crearea *Memorialului Sighet* n-a fost pentru noi un scop în sine. Ceea ce ne-am propus și ceea ce am căutat cu disperare a fost un

mijloc de resuscitare a memoriei colective. Căci spre deosebire de toate dictaturile și de toate terorile istoriei omenirii, comunismul nu pretinde supușilor săi doar să fie supuși, le pretinde și să fie fericiți că sunt supuși. Umilință și aberație pe care numai memoria putea să o evite și care este exact opusul drepturilor omului. Evident, ne putem întreba, privind civilizația noastră în curs de a scăpa de sub orice control, de ce părinții democrației au uitat să adauge Cartea Drepturilor Omului și o cartă a datoriilor omului, dar, dincolo de toate riscurile și ironiile libertății fără frontiere care se numește globalizarea, există necesitatea – tocmai pentru că nu mai există limite geografice – de a descoperi rigori și un echilibru interior puterii noastre comune.

Această putere trebuie construită în școlile noastre, în bisericile noastre, prin operele noastre de artă și prin cărțile noastre. Noi, autorii acestor cărți scrise în limbile noastre atât de diferite și atât de greu de tradus exact, ne aflăm la izvorul viitoareii lumi unice, care mai poate fi modelată de cuvintele noastre și de amintirea suferințelor noastre. Pentru că, înainte de a ne asuma viitorul unei singure lumi, noi trebuie să ne asumăm obsesiile, amintirile, mentalitățile trecuturilor noastre diferite: vaste câmpuri arate cu uneltele artei. Nu este pentru prima oară când am curajul ridicol de a susține că lumea poate fi încă salvată prin poezie. Dar Dostoievski nu a spus că lumea poate fi mântuită prin frumusețe? Și nu e poezia o parte a frumuseții lumii? Si verbul din care provine etimologic poezia nu este verbul grecesc *poiein* care înseamnă a construi? Chiar dacă poezia nu poate salva decât pe cei

dispuși să se lase salvați, sunt convinsă că globalizarea va fi culturală sau nu va fi deloc.

Nu e nici o îndoială că lumea de azi este în criză. Dar a existat un singur moment în lunga sa istorie când nu a fost? Acuitatea sentimentului *de a fi în criză* vine azi din faptul că suntem cu toții intrați într-o accelerație nesănătoasă care ne face să semănăm aceluiaș țaran dintr-o povestire chinezească chinându-se să tragă plantele de frunze ca să crească mai repede. Mai repede încotro? Și de ce?

Dacă lucrurile evoluează de-a lungul liniilor trasate prin acest început de secol, Europa va fi de aici în 50 de ani continentul cel mai globalizat de pe pământ: un fel de Turn Babel unde toată lumea, dacă nu va vorbi araba, va vorbi o engleză care îl va face pe Shakespeare să se învârtă în mormânt, și unde nimeni nu se va mai simți acasă, unii pentru că nu-și mai recunosc propria casă, alții pentru că în pofida obligativității corectitudinii politice (care va ține loc și de religie și de inchiziție) o să se găsească mereu mijlocul de a-i face să înțeleagă că nu e casa lor. Trăim în mod evident o nouă eră a migrației popoarelor, având ca destinație continentul nostru. Istoria va continua rotația sa de la Est la Vest și Europa va fi încă o dată creuzetul în care se va zămisli un nou ev. Să sperăm că nu un nou ev mediu.

În această lume din ce în ce mai globalizată scriitorul care sunt continuă să scrie, să fie din ce în ce mai tradus (60 de cărți traduse în 24 de limbi) și să utilizeze ca principală materie primă a paginilor sale suferința celor 50 de ani de comunism și dureroasa confuzie a celor 25 de ani de tranziție de la un regim la altul, de la o Europă la alta.

Este greu de spus care este rolul scriitorului – evident, din ce în ce mai periferic – în această evoluție pe care el o poate influența într-o infimă măsură. Să înlocuiască pe înțelepții de altă dată dispăruți de atât de mult timp? Chiar dacă ar fi în stare, cine ar mai avea timpul și disponibilitatea să îl asculte într-o lume care a pregătit *politically correct* ideologii *prêt-à-porter* pentru nu contează ce situație? O lume în care excesul de libertăți maschează faptul că e în curs de dispariție adevărata libertate, libertatea interioară.

Ne rămâne să sperăm că iubirea, care este combustibilul vieții și al artei, va fi mereu mai puternică decât ura, care este combustibilul istoriei și al morții. Și ne mai rămâne, de asemenea și mai ales, credința profundă că toate dificultățile, suferințele și dramele vor fi materii prime pentru viitoarele noastre cărți. Din acest punct de vedere, avem resurse pentru întregi biblioteci: biblioteci care vor influența viitorul prin analizarea unui prezent pe care nu putem să-l influențăm.